

УДК 821.161.2.0'06*Гончар

Анатолій Поповський

САКРАЛЬНИЙ СВІТ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

*Чудом, тільки чудом може врятуватися людство!
Боже всесильний, всевітній, дай нам просвітлення, пощади нас, грішних.
Олесь Гончар, 24.09.1991 р.*

У статті висвітлюються релігійні роздуми щоденникових записів Олесь Гончара, віддзеркалені в афоризмах, молитвах, прощаннях, синонімічних рядах, християнських святах, храмових спорудах та образах «святих праведників».

Ключові слова: релігія, Бог, Мати Божа, молитва, віра, синоніми, афоризми, словосполучення, собори, релігійні діячі.

Ущоденниковому записі від 10 березня 1990 року Олесь Гончар, осмислюючи висвітлення загальнолюдських рис Кобзаря в шкільній програмі, занотував: «Школа подає образ Шевченка збіднено, завжди підкреслює одну лише грань: бунтар.

Це, звісно, так. Але ніколи ні слова, що він був набожною людиною, добрим християнином, ходив до церкви, молився, глибоко переживав момент причастя...

Добре, що хоч зараз науковці мають змогу писати про це, розповідати навіть у ювілейних статтях.

Як далеко пішла деградація, які злочини скоєно: така нація, з такою співучою, від Бога даною мовою нині обходиться злиденним, потворним суржиком!

Чи зуміємо зупинити цей згубний процес духовного самознищення? На інтелігенцію, на літературу – найбільша надія. І якнайшвидше з цього облудного федеративного ярма!» [10.03.1990, с. 125].

У дні найтяжчих випробувань людства в боротьбі з озброєним до зубів технічно й ідеологічно німецьким фашизмом, коли в кровавому герці гітлеризму й сталінізму вирішувалася доля двох протиборчих систем, 28 липня 1944 р. гвардії сержант мінометної роти Олесь Гончар зізнається: «Я релігійний. Я вірю в Бога. Бо тільки диявол, нечистий дух, міг так по-демонськи спотворити, знівечити коротке людське жит-

тя, наповнити його стражданнями, яких би вистачило для сотень поколінь роду людського» [28.07.1944, с. 6]. І це було щиросердне визнання воїна, доля якого випробовувалася в таборі полонених і на шляхах смертельних боїв за визволення України та народів Європи. Воно супроводжувало його також і в повоєнні роки, особливо тоді, коли людину «так принижують скрізь!» і поставало молитвою: «Дай їй хоч ковток чистого повітря, дай ілюзій, дай квітку надії... Оцим велике християнство, гуманністю своєю, велике – не те що цей кощавий, холодний до всіх і до всього екзистенціалізм. Це справді більше схоже на хворобу, аніж на учення, придатне для людства.

Зараз віра йому потрібна, може, більше, ніж будь-коли. Отже, якщо творити – то квітку надії!» [28.07.1944, с. 20–21]. А цю віру і квітку надії, як свідчить автор щоденникових записів, виплекала його бабуся: «У дитинстві я був дуже релігійний. Найперш завдяки бабусі. І те почуття, що відтоді лишилося, не раз потім допомагало мені в житті й у творчості» [19.03.1979, с. 51].

У записах письменника досить широко спостерігаємо афоризми і релігійного спрямування, вихоплені як зі Святого Письма, так і з живого народного мовлення: «Та – Бог їм суддя» [14.09.1972, с. 29]; «Бог таки правду бачить» [03.01.1989, с. 111]; «Такі-то шляхи твої, Господи...» [06.04.1989, с. 115], а також в авторській інтерпретації: «Віра простіша за знання. Віра – людяніша. Де любов – там і Бог. Де її нема – там морок, обман, фальш» [12.04.1968, с. 19]; «Бог не старіє. Він – понад часом» [05.09.1976, с. 42]; «Не в силі Бог, а в правді» [21.08.1978, с. 48]; «Вульгарний атеїзм нічого високого не створив, все найпрекрасніше – то все богонатхненне» [25.10.1978, с. 50]; «Кара Божа впала на людство у вигляді фізиків-ядерників» [22.10.1981, с. 67]; «Адже після релігії мисте-

© А. Поповський, 2013

цтво – це, здається, остання з фортець гуманізму» [01.05.1983, с. 76]; «Небо – синонім Бога, образ ідеалу, недаром же воно всім народам у всі віки давало відчуття безсмертя. З небом людині нічого не страшно» [05.10.1983, с. 80]; «Цивілізація сучасна несе на собі якийсь карб сатанізму. Ніби заповзялися руйнувати людину, позбавити її духовності. Чи вистачить сили протистояти енергіям сатанінським, руйнівничим?» [16.04.1984, с. 84]; «Віра й мистецтво вимагають від людини всіх сил душі; той, хто служить небесному, має пожертвувати багатьма речами земними» [31.07.1984, с. 86]; «Вдосконалювати людину здатна лише віра. Та справжнє мистецтво» [29.08.1985]; «Так, Бог бачить правду, хоч і запізніло... ми правда є вічна, а то все – трава» [13.05.1987]; «Мабуть, тільки віра, висока моральність – наука людяності – можуть прийти сучасному людству на допомогу» [11.10.1988, с. 108]; «Релігійні уявлення про світобудову значно переконаливіші за тупі бруталнощі атеїстів» [10.03.1989, с. 113]; «Християнство – релігія любові. В цьому вся його суть, вся сила його» [10.12.1989, с. 121]; «Історія християнства на Україні – історія суцільного мучеництва віруючих людей» [11.01.1990, с. 123] та ін.

Значне місце в духовному світосприйнятті майстра художнього слова посідають молитви-прохання до Вищих небесних Сил:

а) не лишити нащадків «почуття до свого рідного, до своєї мови, культури»: «**Не покарай його** (нащадка – А. П.), **Боже, озлиднінням душі...**» [08.12.1966, с. 15];

б) вистояти проти «брудю, інтриг, доносів, від дрібних, жалюгідних, дволиких і двоєдухих»: «**Сило небесна, допоможи усе перебути, дай міць. Дай не здрибніти серед літературних чиновників, серед чвар...**» [22.05.1971, с. 26]; «...І, звичайно, одразу озвались провокатори, дзвонять, вивідають – чи ще живий... Телефонні розмови підслуховуються нахабно, примітивно. І серед цієї мрази жити? А треба, треба... **Сило небесна, з нами будь!**» [23.01.1988, с. 104];

в) позбутися тяжкої недуги доньки: «**Господи, дай мені сили, щоб міг змиритися з тим, що я не можу змінити.**

Дай мені мужності, щоб я міг боротися з тим, що я можу і можу змінити.

І дай мені мудрості, щоб я міг відрізнити одне від одного» [01.04.1973, с. 31];

г) протистояти рушійній силі атомної енергії, «цього домоклового ядерного меча, перед яким усе живе ціпеніє»: «**Іноді здається, що ми на планеті останні.**

Але за які гріхи це випало саме нам?

Чи зійде ще сонце порятунку?

О зійди!

Хоч не для нас, хоч для інших! Боже, не дай вигубити красу земну, красу небес твоїх

пречистих!..» [31.12.1979, с. 55]; «**Ні, ця планета повинна жити! Сило Велика, даруй їй життя**» [30.03.1986, с. 91];

д) очиститися людству «від повсюдності гріха і розтління, від печерних інстинктів цивілізації, яка робить нас гіршими за неандертальців», від «дикого, стихійного, антитворячого, звідки таке падіння моралі, таке знедуховлення життя, державне занедбання культури»: «**Мати Божа, прости ці грішні думки в день пречистий Різдва, поможи отямитись, торкнутись ясноти небесної і мені, і всім живущим, кому випало прийти на світ у ці найтяжчі, найпохмуріші часи!**» [07.01.1981, с. 62]. «**Якщо не буде єдності – нічого не досягти. Скільки тих усобиць та чвар знала наша історія – саме ж вони й згубили Україну. Боже, дай нам підвестись до єдності!**» [03.06.1990, с. 126]. «**Боже з небес – хоч ти оборони Україну! Це ж твоя земля...**» [30.11.1993, с. 158];

е) за співпрацю, взаєморозуміння народів і братерство: «**О, та свята ніч в горах Саїрме! Ніколи не забути той спів, що душу перевернув... З таких вражень складається певність: народи можуть і повинні жити в братерстві! А поки що сиджу самотою в готелі, слухаю музику Баха. Думаю про близьких, про рідних людей. Поможі їм, Сило Предвічна...**» [20.01.1981, с. 62].

Серед них значне місце посідають м о л и т в и в д я ч н о с т і, навіяні живодайною весною: «...А в Кончі – зеленіє, весніє. На луках по по-веневій воді дикий качур пливе, кличе свою подругу; десь із прозорості одуд озивається. Який прекрасний світ! **Спасибі й спасибі тому, хто його створив!**» [26.04.1988, с. 105] чи здійснення віковичної мрії українського народу про незалежність: «...**Боже великий, як я дякую Тобі, що дав дожити до цих святих днів! Хай кризи, хай мучимось, але свобода і незалежність є! Ні з чим цього не зрівняєш**» [20.07.1992, с. 143], чи роздумами над своєю долею, коли життя могло б обірватися: «...**Визволила мене Божа Мати. Тільки вона, вона зробила так, що я не потрапив на шахти в Бельгію або в печі Бухенвальда, а влучив угадати стати в колону тих, кого ешелонами відправляли в інший табір, а саме в Полтаву, а звідти на жнив'ярні роботи в радгосп, що поруч із моєю рідною Сухою... Отже, дякуємо тобі, Божа Мати, наша заступнице... Ми живі**» [25.06.1995, с. 174], чи вдячність жити й творити за покликом совісті в суверенній Україні: «**Дякую Богові, Божій Матері, дякую долі, що дали змогу мені дожити до днів свободи, коли я зміг – силою вільного, розкряпаченого духу! – наново відредагувати і «Собор», і «Тронку», й «Зорю», й «Людину і зброю»... Завдяки «Веселці» та іншим видавництвам ці твори – чи в «Шкільній бібліоте-**

ці», чи в інших – сьогодні йдуть до читача в нових редакціях, очищені від тоталітарного накіпу, без цензурних понівечень та грішних втручань отих потерчат, т. зв. «внутрішніх редакторів». Велику, справді очищувальну творчу роботу я проробив, я зараз чистий і перед совістю, і перед Богом, і перед рідною літературою» [05.01.1994, с. 163], а також споглядати гармонію природи, тішитися красою рідної мови й відчувати себе достойним сином свого ж таки народу: «Коли звернув зі стежки в густі трави, то коники так і бризнули з-під ніг! Яка така гарна в нас мова: коники бризнули з-під ніг!.. Дякую Богові, що дав мені народитися українцем» [04.07.1995, с. 175], або: «Стою зачарований перед тобою, Мати природо. І хто пояснить мені сутність цієї гармонії, що єднає в єдність краплину роси, й промінець сонця, і суцвіття вишневе... І душу мою! Ні, те, що я бачу, – від Бога, від Бога!» [24.04.1975, с. 36]. Іноді Олесь Гончар подає подяку без звертання, вказуючи лише на адресата: «Нарешті кінчив першу книгу (із задуманих двох). Зараз піду в собор св. Софії і подякую Марії Оранті, що дала мені сили – в такому стані – довести хоч півроботи до кінця. Писав і вдень, й уві сні, і вдома, і в літаку, і в усіх підворотнях Києва... Знищений фізично. Хоч би відійти та братись за другу» [04.11.1969, с. 22]; «Золотий для мене цей серпень. За 23 дні написав роман «Берег любові». Бог поміг» [28.08.1975, с. 38]; «Цілковитий випадок, що тобі даровано змогу бачити цей світ у стількох веснах після війни, чаруватись такою красою... Вдячний небесам» [20.05.1985, с. 88]; «Слухаємо сьогодні його (Артема Веделя. – А. П.) геніальні ходи, і думається про людську велич. Спасибі Віктору Іконнику та його співакам, що донесли до нас цю небесну, божественну красу. Які щасливі ті, хто все життя живе в музиці» [28.02.1987, с. 97]; «Не було води, не було затінку, був лише концтабірний дріт літа 1942-го і палюче сонце, що нещадно горіло цілоденно над нами... Від того, тодішнього, до цього, що нині, – такий діапазон життя. Де бралися сили, щоб витримати все те: і білгородське полоненське тифловище, і пекло харківської Холодної гори, і все інше, що звалось кошмаром фронтів... Хтось невидимий тебе оберігав, тож віддяч йому, віддяч!» [11.04.1989, с. 115].

Письменник не міг миритися з нищенням пам'яток культури, брехнею державних посадовців, з чумою військового віроломства, тож не випадково в щоденнику з'являлися молитви порятунку й покарання: «А що зосталось? Кащенків сад у Києві – і той знищили... Епоха браконьєрів. Такого масового вандалізму та ще в поєднанні зі сталінщиною, з сусловщиною не знало людство за всю свою історію! А тепер

насувається жахиття екологічної задухи. Невже ми й справді живемо вже у вік реального апокаліпсиса? Боже, порятуй світ!» [13.04.1989, с. 115]; «Лист від фронтового друга. Лежить в Охтирці розбитий інсультом. Згадав, як ми з ним після полону вдруге йшли на фронт. Як, прощаючись, пили воду з Дніпра. І я нібито сказав тоді: «Бог нас врятує...» [29.04.1990, с. 125]; «Я думав, наші кремлівці – просто невігласи (такими себе вдавали), а насправді вони – злочинці! І ніхто з них за державну брехню не сів на лаву підсудних... Царюють, як і раніш... Боже, покарай душогубів! Порятуй нещасних дітей чорнобильських, безневинних... Тільки на небо надія!» [26.04.1991, с. 134]; «Де ми живемо? Що робиться з людьми? Адже московська армія на Кавказі – це не армія, це зборисько душогубів, оскажених, ніким не контрольованих, патологічних убивць, вампірів... О Боже, зупини їх, отям, покарай!..» [10.05.1995, с. 173].

Проте попри все талановитий митець слова не соромився у своїх співвітчизників та Всевишніх Сил просити прощення: «Ось не стало Забашти, там – Параджанова... Простіть, коли чимось завинив перед вами. Мати Божа, моя покровителька, прости мої гріхи і те, що не можу до кінця звільнитись від суєтного, буденного...» [24.07.1990, с. 128].

Як глибоко віруючий християнин, він виявляє особливий пієтет до Творця Світу, використовуючи широку палітру синонімів, як от: Бог [28.07.1944, с. 6; 15.12.1980], Найбільший Будівник [09.01.1976, с. 39], Вищий Розум [02.03.1984, с. 82], Вища Сила [24.02.1945, с. 7; 08.06.1990, с. 126], Всевишній [26.07.1972, с. 29], Галілеянин [06.12.1992, с. 147], Ісус Христос [04.03.1968, с. 18], Месія [27.01.1992, с. 138], Першотворець [27.05.1979, с. 52], Покровитель Небесний [09.08.1991, с. 137], Провидіння [27.04.1992, с. 140; 14.09.1993, с. 155; 20.03.1994, с. 164], Святий Дух [07.04.1992, с. 139], Сила Велика [30.03.1986], Сила Всевишня [29.12.1970, с. 25], Сила Предвічна [20.01.1981, с. 62], Спаситель [28.08.1970, с. 24], тесляр із Назарета [04.03.1968, с. 18], Учитель людства [06.12.1992, с. 147]. Таку ж аналогію спостерігаємо і в ставленні його до Матері Божої: використовуються такі синоніми, як Богоматір [22.08.1970, с. 24], Богородиця [21.05.1979, с. 52], Діва Марія [28.11.1970, с. 24; 07.04.1992, с. 139], Марія Оранта [04.11.1969, с. 22], Пресвята Мати, Заступнице України [28.08.1993, с. 154], Пречиста [22.03.1980, с. 56].

Не менш поширеними є словосполучення зі словотвірним компонентом бог-/бож-: богонатхненний, богонатхненне [15.08.1975, с. 38; 25.10.1978, с. 50], богорівна краса [03.05.1983, с. 76], Боже благословення [05.11.1993, с. 157], Божі дари [31.03.1993,

с. 151], *Божа духмяність* [15.02.1981, с. 62], *Божа земля* [13.08.1944, с. 6], *Божий знак* [23.08. с. 143], *Боже знамення* [06.01.1993, с. 148], *боже-ственний геній* [17.04.1987, с. 98], *божественна краса* [25.10.1978, с. 50], *божественна музика* [27.05.1983, с. 78], *Божий світ* [10.08.1966, с. 14], *кара Божа* [22.10.1981, с. 67], *ласка Божа* [14.01.1990, с. 123].

У творчій натурі письменника святі місця завжди викликали захоплення красою архітектурних споруд, віковичною силою духовного впливу слова й мистецтва та щемний біль і гнів за руйнацію унікальних храмів. І, де б не був, він не минав стежки до Божого собору, де знаходив душевний спокій, оновлення і благословення Господнє. Щоденникові нотатки розкривають далеко не повну географію про зацікавлення такими святинями, як: *Андріївський собор* [8–9.05.1983, с. 77], *Видубицький монастир* [27.11.1968, с. 20], *Володимирський собор* [21.05.1979, с. 52; 03.04.1980, с. 57], *Гелатський монастир поблизу Кутаїсі* [04.10.1964, с. 12], *львівський собор святого Юра* [19.07.1992, с. 143], *київський костел святого Миколая* [27.05.1983, с. 78], *Манявський скит* [03.09.1977, с. 46], *Михайлівський Золотоверхий собор* [08.12.1966, с. 15; 28.07.1980, с. 58–59], *собор святої Софії* [04.11.1969, с. 22] / *Софія Київська* [19.11.1977, с. 47], *Успенський собор Києво-Печерської лаври* [06.03.1975, с. 36], *Новомосковський собор* [29.08.1975, с. 38; 15.02.1981, с. 62–63] / *Троїцький собор* [20.01.1982, с. 68; 06.07.1984, с. 85], *каплиця Трьох Святителів у Львові* [04.06.1960, с. 9], *Десятинна церква* [21.05.1977, с. 45; 07.03.1979, с. 51], *великосорочинська Преображенська церква* [29.08.1975, с. 38], *П'ятницька церква у Чернігові*, [18.07.1990, с. 127], *храми японські* [19.04.1961, с. 10], *буддійський храм в Кумамото* [16.04.1961, с. 9], *Домський собор у Ризи* [14.07.1968, с. 19], *костел Святого Христа у Варшаві* [30.08.1969, с. 22], *Міланський собор* [18.06.1985, с. 89], *монастир в Букурешті* [23.02.1970, с. 23], *Новий Афон* [03.04.1969, с. 22], *Пантеон у Римі* [12.04.1976, с. 40], *паризька Notre-Dame* [08.06.1986, с. 92] / *собор Паризької Богоматері* [10.05.1989, с. 117], *собор у Гданську (на Оливах)* [02.09.1969, с. 22], *собор святого Михайла (Клуж)*, [28.11.1970, с. 24], *храм Парфенон в Афінах* [28.11.1970, с. 24], *родинна церковниця Донічів-поміщиків у Молдові* [19.09.1976, с. 43] та ін.

Автор «Собору» цікавився не тільки величиною архітектури релігійних святинь, але й такими шедеврами сакрального мистецтва, як *статуя Божої матері* [08.06.1955, с. 8], *скульптура Богоматері (Мадонни) з дитянком* [12.04.1976, с. 40], *образ Мадонни* [14.12.1979; 15.12.1979, с. 53], *дерев'яна скульптура Пінзеля «Марія»* [20.07.1992, с. 143], *золотий Будда* [19.04.1961,

с. 10], *зображення Будди* [04.06.1960], *зображення Пієти* [21.08.1970, с. 24], *Козельщанська Богоматір* [16.01.1980, с. 56], *Хакурська ікона Богоматері* [04.10.1964, с. 12] та іншими іконами, *іконостасами* [29.08.1975, с. 38; 12.01.1980, с. 55; 04.04.1980, с. 40], *плащаницею* [23.12.1984, с. 87].

З усіх релігійних свят із якоюсь особливою побожністю Олесь Терентійович сприймав *Великдень*: «Коли я сиджу в кімнаті й чую радісні дзвони, що долітають від церкви, і весь світ в цей великодній ранок мені здається особливим, ніби і справді воскрес Бог і йде по землі, розсвітаючи щастя, злагоду між людьми... І думається про те, що життя, незалежно від нас, до «безумства прекрасне» і сповнене ясного (а не сліпого) кохання» [23.04.1946, с. 8]. Тому такою святістю й урочистістю зворушують словосполучення, утворені на основі цього слова – як прикметникові форми: *великодній спів* [25.04.1965, с. 13], *великоднє тепло*, *розливода великоднє* [03.05.1975, с. 37], *великоднє трава* [10.04.1977, с. 45], *великоднє привітність*, *великодні дзвони* [16.04.1984, с. 84], *весняна великоднє прозорість* [21.04.1985, с. 88], *світлий великодній дзвін* [16.04.1987, с. 98], *Великоднє літургія* [05.03.1989, с. 113], *люди великодні*, *сорочки великодні* [20.12.1969, с. 22], *ранок великодній* [18.04.1982, с. 69], так й іменникові типу: «*Великодність*, у всьому – *великодність*» [10.04.1984, с. 45] або такі, що в сполученні із прислівниками чи іншими синтаксичними конструкціями окреслюють час: *Завтра Великдень* [25.03.1967, с. 16]. *Сьогодні Великдень* [25.04.1965, с. 12], *Незабаром Великдень* [15.04.1981, с. 64]. *Неділя. Перша після Великоднє* [21.04.1985, с. 88].

Із таким же емоційним навантаженням функціонує і *Різдво*, але з проекцією на реальність ХХ століття: «*Різдво, найсвітліший день людства, що завжди був сповнений безмежних надій на перемогу добра у світі, пречисте Різдво, а я... читаю про Кортеліси, думаю про їхнє продовження – Кампучію, про розгул різних видів терору, від якого кричить, захищається планета.*

Ті Кортеліси, те поліське пекло ХХ сторіччя, воно вжахнуло мене більше, ніж усе бачене на війні...

Може, що Різдво. Може, що і йшов досі по землі ідеалістом? А от вона – реальність епохи. Здається, й справді такого озвіріння людей не було ще ніколи, ні в які часи! Цивілізація не приглушила, а мовби ще посилила всі чорні печерні інстинкти, робить нас гіршими за неандертальців!» [07.01.1981, с. 61–62] і т. ін.

Подібні хвилюючі роздуми автора щоденника знаходимо в записах про такі традиційні релігійні свята, як *Благовіщення* [07.04.1992, с. 139], *Водохрещтя* [18.01.1992, с. 138], *Святве-*

чир [06.01.1987, с. 96; 06.01.1990, с. 123; 06.01.1993, с. 148], *Страсна п'ятниця* [06.05.1983, с. 77] тощо.

Осмилюючи історичні події на тлі суспільних подій ХХ століття, Олесь Гончар використовує біблійні вирази як оцінний еталон справедливості Вищої Сили: «*Звізда Полин*» [29.09.1987, с. 102], *Судний день* [09.08.1976, с. 42], *Страшний Суд* [27.05.1971, с. 26], *Судний час* [19.08.1972, с. 28], *Суд небесний* [24.07.1976, с. 42], *Святий Дух* [16.05.1983, с. 77], *технізований образ Страшного Суду* [12.08.1983, с. 79], *Fiat voluntas Tua (Хай буде воля Твоя)...* *Голгофа* [03.06.1991, с. 135], *пришестя Антихриста*, наприклад: «*Боже, де ми живемо? Невже цілу країну, повергнуту в безбожництво, охопило суцільне божевілля? Невже так і не виб'ємося до світла? І я ж був одурманений! Треба переглянути з цього погляду «Прапорносців», почистити від наносного бруду – адже в основі книжка ж чесна, правдива... За що нам ця кара – жити в такій країні? Тоталітаризм – це зовсім інша реальність. Може, й справді то були часи пришестя Антихриста? Може, й зараз та епоха триває?»* [23.04.1991, с. 133].

Певного смислового значення набувають і біблійні образи *Андрія Первозванного* [14.05.1992, с. 141], *архангела Гавриїла* [07.04.1992, с. 139], *Понтія Пілата* [14.12.1992, с. 147], *пророка Мойсея* [19.07.1992, с. 143], *Месії*: «*Хотів би дожити до пришестя Месії!.. Можливо ж, третє тисячоліття покладе край вселюдському похолоданню; можливо, ще з'явиться – після очищення – отой вік золотий, де люди – як у часи найдавніші – житимуть простим, найпростішим життям – життям правди, злагоди й доброти*» [27.01.1992, с. 138].

Важливу роль у житті Великого гуманіста ХХ століття мали й «подвижники, праведники святі» на Божій землі: релігійні діячі – *патріарх Мстислав (Степан Скрипник)*, *перший патріарх Української автокефальної православної церкви* [21.10.1990, с. 129], *патріарх Йосип Сліпий* [05.09.1990, с. 129; 19.07.1992, с. 143], *патріарх Володимир (В. Романюк)* [24.10.1993, с. 157], *Папа Римський Іван Павло II* [08.12.1980, с. 61; 14.05.1981, с. 65], *мати Тереза із Калькутти, лауреат Нобелівської премії* [21–22.08.1987, с. 100], *кардинал Любачівський* [31.03.1991, с. 133]; видатні композитори духовної музики – *Бах, Моцарт* [13.05.1995, с. 173], *Максим Березовський* [30.11.1992, с. 146], *Артем Ведель* [28.02.1987, с. 97], *Гайдн* [22.04.1995, с. 172]; сакральні пам'ятки – *Біблія* [18.09.1988, с. 106], стародавня *Біблія – Веди* [14.08.1985, с. 89].

Використовуючи розмаїту палітру сакральних одиниць, Олесь Гончар удається до власних словотворів, значення яких розкривається в контексті, наприклад: *гріхонадіння, дияволи-*

ада, кінецьсвіття, ісусоподібний, святвечірній: «*<...> Хотілось би, щоб зміни в природі відбувались на краще, а натомість... / Невже розплата за гріхонадіння тих перших двох і досі триває?»* [05.08.1982, с. 73]; «*Від «Іліади» до сучасної літературної дияволіади, від Сократа до технократа – невже і весь шлях? А де ж віки великої людяності? Віки нового вселюдського Ренесансу?»* [26.02.1988 с. 104]; «*У чорнобильських лісах з'явилося багато скажених лисиць та скажених вовків, що нападають навіть на людей. А лосі лисіють і помічено, що часто вони кінчають самогубством: розігнавшись, розбиваються об стовбури дерев. Благородні лісові створіння стають самогубцями, як і океанські кити, що викидаються – ніби в знак протесту! – на берег. / А що ж залишається людині? Жити – для чого? Щоб стати свідком кінецьсвіття? Духовний апокаліпсис, він уже в нас є»* [07.04.1990, с. 125]; «*Дивлюсь на покоління молодих, незнайомих, бородатих – ісусоподібних – і думаю: вони принесуть рятунку? Зло розбухає, стає ненажернішим, воно пожирає чистих, як цвіт, – але ж де ж мусить бути межа?!»* [23.02.1975, с. 36]; «*Ніч, ліс темніє навкруги, іду на луки. Бо сніг сипле з неба такий тихий, святвечірній, ніби аж теплий»* [05.01.1983, с. 75].

Талановитий майстер художнього слова, вихований на традиційних засадах християнської народної педагогіки своєї бабусі й загартований життєвими перипетіями власного досвіду, глибоко осмилював і послідовно відстоював віковічні для людства ідеали Святого писма як у художніх творах, так і в безкомпромісній громадській діяльності, а в щоденникових сповідах своїх роздумів це питання висвітлюється мудрістю реаліста і пророка як заповідь прийдешнім поколінням: «*Останнім часом багато думається про місію церкви в нашій історії. Безперечно, віра йшла на користь народові, підвищувала його моральність. Український народ був одним із найрелігійніших у світі, й це додавало йому духовного здоров'я. / Чому ж цілі народи згодні на безвір'я, на самозруйнування моралі й душі?»* [01.04.1988, с. 104]; «*...Україна має відродитись. Бо ми створені Небом. Так, ми створені Небом, – про це свідчить сама історія нашого багатостраждального народу, який віками жив у духовній чистоті, в чесному трудолюбстві, з християнськими ідеалами в душі й здатністю співчувати ближнім... Народ має відродитися в людяності, в чутті братерства й справедливості, дарованому йому колись від небес... / У цьому сенс буття, тільки в цьому смисл того, що людина з'явилась на світ і дістала собі в дарунок планету»* [31.10.1988, с. 108–109]; «*Собор* – як знак перемоги – лежить на столі...

Захистили його, відстоїмо і все інше: мову, культуру, Дніпро і саму нашу багатотраждальну й незрівняну, Богом дану нам Україну. Тільки ж будьмо єдині, наснажимося вірою, гартуймо в собі дух!» [20.09.1988, с. 107].

Література

1. Гончар О. «Берегти світло в душі...»: про віру та сім'ю: із щоденникових записів / Олесь Гончар; упорядкув. підготов. текстів, ілюстр. матеріалу Л. О. Гончар. – К.: Веселка, 2011. – 223 с.: іл.

Anatolij Popowski

THE SACRAL WORLD OF OLES' HONCHAR

Honchar's religion views, dairy's notes are considered in this article. They are reflected in aphorisms, prayers, synonymic patterns, word-combinations,

УДК 811.161.2'373.23

Альбіна Ковтун

СЕМАНТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ РЕЛІГІЙНОЇ ЛЕКСИКИ У ТВОРАХ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

Проаналізувавши семантичний потенціал релігійної лексики у творах Олесь Гончара, автор дійшов висновку, що метафоричні утворення базуються на актуалізації ядерних сем релігійних лексем, а наскрізною тенденцією вторинних значень релігійної лексики є модифікація певних (однієї чи кількох) ядерних релігійних сем у негативно-ексклюзивні семи із залученням додаткових експресивних посилювачів (Ноїв ковчег, 'зібранняістот', 'скупчення людей', 'тиснява', 'надзвичайні незручності'). Крім того, є потреба словникових уточнень окремих значень релігійних лексем.

Ключові слова: лексема, архісема, диференційна/периферійна/ексклюзивно-негативна сема, актуалізація/посилення/конкретизація/модифікація семи.

Використання певного слова в умовах пристосування до нового референта, як відомо, «вивітрює» частину вихідної семантики слова. Поряд із «семантичним вивітрюванням» залишається «семантична пам'ять», від ступеня актуалізації та збереження якої залежить кваліфікація нового значення – полісемічність чи омонімічність. Незважаючи на тривалу дискусію лінгвістів (особливо лексикографів), досі не знайдено «надійного еталона, за яким у кожному окремому випадку можна було б визначити, чи розбіжність достатня, аби надати омонімові статусу окремого заголовкового слова, чи досить надати статусу означення в полісемічному гаслі» [18, с. 107]. Словникарські незручності були б нівельовані, якби лексикографи взяли

Christian holydays, temples and sacred images of «saint men of rightness».

Keywords: religion, God, the Virgin, prayer, faith, synonyms, aphorisms, word-combinations, congregation, religious figures.

Анатолій Поповський

САКРАЛЬНИЙ МИР ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

В статтє излагаются религиозные раздумья дневниковых записей Олесь Гончара, отраженные в афоризмах, молитвах, прощениях, синонимических рядах, христианских праздниках, храмовых сооружениях и образах «святых праведников».

Ключевые слова: религия, Бог, Мать Божья, молитва, вера, синонимы, афоризмы, словосочетания, соборы, религиозные деятели.

Надійшла до редакції 15.07.2013 р.

за основу роботи з багатозначними лексемами принцип «кожне нове значення фіксувати як омонім», нехтуючи внутрішньою формою нового значення (О. Потєбня вважав полісемію діахронічним явищем, фактом історії мови: внутрішня форма (ознака вихідного значення в новому) поступово «гасне», зв'язок із нею втрачається, і відбувається розпадання на омоніми [16]). Проте тоді в словниках не відображалася б еволюція слова і, крім того, якщо всі значення унікальні (бо ми їх виокремлюємо як самостійні), то тоді варто зважати і на нерегулярні значення (вони також унікальні), що могло б призвести до руйнації структурного підходу укладання словників, від чого застерігав Л. Ельмслев [8, с. 119].

Для збереження основного лексикографічного принципу системності надзвичайно актуальним у лексикології є спектр питань, пов'язаних із визначенням ступеня регулярності значення слова чи його інваріанта, частоти використання та місця в семантичній парадигмі на певному етапі розвитку мови, з'ясування механізму семантичної деривації. Ми маємо на меті окреслити вияв семантичного потенціалу можливостей релігійної лексики в мові творів Олесь Гончара, через які письменник доніс читачеві вагомність віри в Бога, зреалізувавши потребу людей висловитися про узаконене безпам'ятство нації, боротьбу з яким Є. Сверстюк згодом порівняв із ристуванням навколо собору [17]. Семантичний потенціал

© А. Ковтун, 2013